

BİRİNCİ BALKAN HARBİ'NDE EDİRNE SEMALARINDA BULGAR TAYYARE VE BALONLARI

Ayşe ZAMACI*

ÖZET: Osmanlı Devleti, 1912 yılı Ekim'inde başlayan I. Balkan Harbi'ne, askerî ikmal ve seferberlik konularında oldukça hazırlıksız yakalanmıştır. Harpten önce kurulan Balkan İttifakı'nı ciddiye almamıştır. Bu ittifak karşısında kısa zamanda mağlubiyete uğrayan Osmanlı Ordusu'nun direnişini beş ay sürdürebildiği Edirne Kalesi, muhasara boyunca Harbiye Nezareti'nden beklediği tayyare yardımına bir türlü kavuşmamıştır. Buna karşılık Bulgar tayyarelerinin Edirne semalarındaki uçuşları, muhasara sonuna kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: I. Balkan Harbi, Bulgaristan, Edirne, tayyare, balon.

BULGARIAN AIRPLANES AND BALLONS IN THE SKY OF EDİRNE IN THE BALKAN WAR

ABSTRACT: The Ottoman Empire was not ready in terms of military supply and mobilisation for the First Balkan War which broke out in October 1912. It didn't take the Balkan Alliance seriously set against it before the war. Edirne -where the Ottoman Army, which was defeated by the Alliance in a short time, was able to withstand for five months- couldn't receive the airplane support which it expected from the Ministry of War during the siege. On the other hand Bulgarian airplanes maintained their flights over Edirne until the end of the siege.

Key Words: First Balkan War, Bulgaria, Edirne, airplane, balloon.

Giriş

8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlayan I. Balkan Harbi'nde¹ Osmanlı Devleti Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile savaşmak zorunda kalmıştır. Harp, doğu ve batı olmak üzere iki cephede yapılmış olup doğuda Bulgarlarla, batıda ise tüm müttefiklerle savaşmıştır. Balkanlı müttefikler, harpten önce her türlü hazırlıklarını yaptıği halde, Osmanlı Ordusu oldukça zor şartlar içerisinde

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Savaşın nedenleri ve cereyan eden mücadelelerin ayrıntıları ve sonuçları için bkz. : Mahmud Muhtar Paşa, *3. Kolordu ve 2. Doğu Ordusu'nun Muharebeleri Balkan Savaşı*, İstanbul 2003; Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, (çev. Tansel Güney), İstanbul 1995; Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (çev. Zaven Biberyan), İstanbul 2002; Gustav von Hochwächter, *Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede"*, (çev. Sumru Toydemir), İstanbul 2008; Stéphane Lauzanne, *Uçurumun Kenarındaki Türkiye I. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar*, (çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2005; Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, (çev. M. Tanju Akad), İstanbul 2003; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarih (1789-1914)*, Ankara 1997; Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 5, İstanbul 1992, s. 23-25; Ahmet Halaçoğlu, "Balkan Savaşları (1912-1913)", *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 296-307; Mehmet Okur, "Balkan Savaşları", *Balkanlar El Kitabı*, C. 1, Ankara 2006, s. 612-624.

bulunuyordu². Bölgede görev yapan yaklaşık 75.000 deneyimli asker terhis edildiği gibi takviye olarak gönderilen askerler de tecrübe sahibi değillerdi. Öyle ki Osmanlı askerî gücünün yalnızca 1/5'i tecrübeli askerlerden oluşurken, geri kalanı henüz silah altına alınmış acemi erlerdi. Ordudaki mevcut askerler eğitim ve savunma düzeni bakımından çok kötü durumda olup itaat, sabır, dayanıklılık ve cesaret gibi başarının temel şartlarını oluşturan özellikler bakımından zayıftılar. Subaylar arasında görülen siyasî fikir farklılıkları ayrılıklara dönüşerek, şahsî düşmanlık boyutuna ulaşmıştı. Tüm bu disiplinsizliklere ilaveten nakliye ve ikmal hususlarında da büyük bir kargaşa yaşanmıştı³. Zira Doğu Ordusu'nun toplanma yeri olarak Kırklareli-Hasköy seçilmişti. İkmal kaynakları Anadolu'da bulunan bir ordu için bu kadar uzak bir mesafenin seçilmiş olması, doğru bir karar sayılamazdı⁴.

Söz konusu şartlar altında Balkanlı müttefiklerin başarı haberleri çok geçmeden gelmeye başladı. Osmanlı Batı Ordusu 23-24 Ekim'de Komanova'da Sırlara yenilerek Manastır'a çekilirken, 8 Kasım'da Yunan Ordusu Selanik'e girdi. Denizlerde Yunan donanması son Osmanlı adalarını ele geçirerek Adalar Denizi'nde üstünlük kurdu. Böylece Osmanlı Doğu Ordusu'nun, Batı Ordusu ve Makedonya ile bağlantısı kesildi. Hazırlığını tamamlayamamış olan Doğu Ordusu, henüz ilk taarruzunda Bulgarlara yenilerek Vize-Burgaz hattına, 29 Ekim'de aldığı ikinci mağlûbiyet üzerine de Çatalca'ya kadar çekilmek zorunda kaldı. Balkanlı müttefiklerin bu kolay ve beklenmeyen başarıları ve Osmanlı Ordusu'nda yaşanan bozguna rağmen, üç Osmanlı kalesi düşman işğaline dayanmayı sürdürüyordu. Bunlar, Karadağ muhasarası altındaki İşkodra, Yunan muhasarası altındaki Yanya ve Bulgar muhasarası altındaki Edirne kaleleriydi⁵.

Osmanlı Devleti'nin 1 Ekim 1912'de seferberlik ilan ettiği haberi, aynı günün akşamı Edirne Kale Komutanlığı'na ulaşmış ve bir sonraki gün (2

² 1904 yılında Bulgar-Sırp antlaşması ile başlayan Balkanlarda Slav ve Ortodoks halkları bir birlik etrafında birleştirme fikri, II. Meşrutiyet'in ilanı ile daha belirgin bir hal almıştır. 1911 yılında Bulgar ve Sırlar, Karadağlıları da yanlarına çekmişlerdir. Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı aleyhine seyir izlemeye başlamasından sonra Mayıs 1912'de birliğe Yunanistan da katılmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak herhangi bir savaşta dört ülke beraber hareket etme kararı almıştır. Balkan Birliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. P. A. Lavrov, *Balkanskiy Soyuz*, Serbiya-Peterburg 1913; İ. E. Geşov, *Balkanskiy Soyuz*, Petrograd 1915. (Rusça eserlerin ilgili yerlerinin tercümesi için Hasan Demiroğlu'na teşekkür ederim).

³ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, D. Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, M. Akif Tural, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 1, Ankara 2005, s. 59-60, 62.

⁴ İhsan Ilgar, "Balkanlılar'a Neden Yenildik?", *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 2, S. 8, İstanbul 1972, s. 45.

⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. 1, İstanbul 2005, s. 154.

Ekim 1912) bütün şehre hitaben yayınlanan bir bildiri ile halka duyurulmuştu. Seferber olma devresi sonunda Edirne'deki birliklerin mevcudu, 926'sı subay olmak üzere 50.650 idi. 21 Ekim 1912'de 11. Piyade Tümeni'nin katılmasından sonra bu sayı 60.139'a ulaştı. Bununla birlikte seferberlik ilanına kadar yapılması gereken pek çok iş tamamlanamamıştı. Özellikle Anadolu redif tümenlerinden gelen ikmal personeli, mesafenin uzak oluşu, ulaştırma imkân ve araçlarının yetersizliği, sefer görev pusulalarının yanlış birliklere göre tanzimi gibi nedenlerle, görev yerlerine çok geç ve güç ulaşabildi. Üstelik gelen askerlerin büyük bir kısmının çıplak denecek kadar eski ve yırtık elbiseler içinde bulunması, bunları giydirebilme imkânının kısıtlı olması, beslenme ve barınma gibi ihtiyaçların yeterince karşılanamaması, komutanlıkta büyük moral bozukluğuna yol açtı⁶. Bu olumsuzluklar içerisinde acemi ve eğitimsiz oldukları da bilinen askerlerin muhtemel bir kale savunmasında yeterli kuvveti oluşturamayacakları çok açıktı. Nitekim Bulgar Ordusu'nun kazandığı galibiyetlerle Osmanlı Ordusu'nda başlayan gerileme ve bozgun, kısa sürede Edirne'deki kuvvetlere de sirayet etti ve buradaki kuvvetler de 25 Ekim günü kaleye çekilmeye başladı. Bulgar kuvvetlerinin 26 Ekim'de şehri güney ve güneydoğudan çevirmesinin ardından, Kasım ayı başlarından itibaren Edirne muhasara altına alındı⁷.

Yeni Bir Harp Aracı Olarak Tayyareler

XX. yüzyılın başlarından itibaren askerî yönden ehemmiyeti anlaşılan tayyareler, Avrupa ordularında yeni bir savaş aracı olarak kendini göstermeye başlamış ve tayyarecilikte büyük bir inkişâf devresi açılmıştır. 1911 yılı başlarında ülkelerinde tayyareciliği kurmak ve geliştirmek adına bir komisyon teşkil eden Bulgarlar, kendi tayyarelerini üretmek teşebbüsünde buldukları gibi dışarıya da tayyare siparişi vermişlerdi. Bu maksatla Fransa'dan üç tayyare satın almışlardı. Harp esnasında Bulgarların kaç adet tayyareye sahip olduğu konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte bu rakamın 20⁸ ila 25⁹ arasında değiştiği görülmektedir (I. Balkan

⁶ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, C. 2, Kıs. 3, Ankara 1993, s. 37, 61-62, 66.

⁷ Nazmi Çağan, "Balkan Harbinde Edirne", *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, Ankara 1993, s. 200-201.

⁸ Yavuz Kansu, Sermet Şensöz, Yılmaz Öztuna, *En Eski Çağlardan I. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler*, C. 1, Ankara 1971, s. 130.

⁹ Mehmet Ali Nüzhet, *1912 Balkan Harbi*, (sad. Sadettin Gömeç), Ankara 1987, s. 4 (Yazar burada, pek çok uçak fabrikasının çıkan savaştan yararlanarak ellerinde bulunan eski model uçakları Bulgarlara sattığını, dolayısıyla bunların çoğunun bakımsız olduğunu belirtir. Fakat bu bilgi, Bulgarların Balkan Harbi'ne, askerî teçhizata gereken önemi vererek hazırladıkları gerçeğini değiştirmez).

Harbi'nde Bulgarların kullandıkları çeşitli türden tayyareler ve bunları kullanan havacılar için bkz. Resim IV, Resim VI, Resim VII, Resim IX ve Resim X¹⁰). Fakat bu rakamların mübalağalı olduğu ve sadece on adet Bulgar tayyaresinin bulunduğu da ifade edilmektedir¹¹. Bunların dışında Bulgar Ordusu'nda hava aracı olarak iki adet de balon vardı¹².

Aynı yıllarda havacılık konusunda Osmanlı Devleti'nde de bazı gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Çağın yeniliklerini takip eden ve tayyarelerin harp alanlarındaki fayda ve lüzumunun idrakine varan devlet, bu alanda uzman yetiştirme girişimlerine başlamıştı. Ordudan gönüllü olarak seçilen subaylar (tayyareciler kara ordusundan, makinistler de meslekleriyle ilgisinden dolayı deniz ordusundan tercih edildi) Fransa ve İngiltere'ye tahsil amacıyla gönderildi¹³. Fransa'ya iki zabıt gönderilmiş olup bunlar, altı aydan fazla burada kalarak eğitim gören Yüzbaşı Fesa Efendi ve Mülâzım Kenan Efendi idi. Bu zabıtlar yurda dönecekleri sırada Fransa'dan biri tek kişilik mektep tayyaresi olmak üzere küçük ve diğeri de iki kişilik askerî nitelikte olmak üzere iki tayyare, İngiltere'deki Bristol fabrikasından da beş tayyare satın alındı. Yine aynı fabrikaya iki adet daha tayyare siparişi verildi. O sıralarda devam eden Trablusgarp Harbi'nde kullanılmak üzere Almanya'dan bombalarıyla beraber iki tayyare alınarak bunlar için iki makinistle beraber iki tayyareci de mukaveleye bağlandı. Böylece toplamda 11 tayyare satın alındı. Dışarıdan alınan tüm bu tayyarelerin korunması amacıyla Yeşilköy'deki mektep meydanında iki hangar inşa edildi¹⁴.

Osmanlı hava kuvvetlerinin harbin başında sahip olduğu tayyare sayısı hakkında kaynaklarda muhtelif rakamlar mevcuttur. Örneğin Balkan Harbi'ni bizzat kumanda edenlerden biri olan Mahmud Muhtar Paşa hatıralarında, 1911 yılında siparişi verilen 17 tayyareden 12 tanesinin harpten üç-dört ay önce İstanbul'a getirildiğini fakat bunları sevk ve idare edebilecek subaydan yoksun bulunduğumuzu ifade eder¹⁵. Stuart Kline ise Balkan Harbi başladığında Osmanlı hava gücünün 17 tayyare ve iki tecrübeli tayyareciden ibaret olduğunu belirtir¹⁶. Süreyya İlmen de dışarıdan satın alınan ve hediye edilen tayyarelerle birlikte bu rakamın 17'ye ulaştığını belirtir¹⁷. Başka bir esere göre ise Balkan Harbi başlarında Osmanlı Ordusu'nda 10 adet çeşitli türde (Bleriot, REP, Bristol, Harlan) tayyare

¹⁰ Resimlerden istifade etmemi sağlayan Bülent Özdemir'e teşekkür ederim.

¹¹ Yavuz Kansu vd., *Aynı eser*, s. 130.

¹² *Türk Silahlı Kuvvetleri...*, s. 41.

¹³ Awni Okar, *Türkiye'de Tayyarecilik (1910-1924)*, İstanbul 2003, s. 9-10.

¹⁴ Süreyya İlmen, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, İstanbul 1947, s. 110-111.

¹⁵ Mahmud Muhtar Paşa, *Aynı eser*, s. 17.

¹⁶ Stuart Kline, *Türk Havacılık Kronolojisi*, İstanbul 2002, s. 68.

¹⁷ S. İlmen, *Aynı eser*, s. 111.

bulunuyordu. Yeşilköy'deki Hava Mektebi'nde de dört tayyare vardı. Bunları kullananlar Türk subayları olmakla birlikte aralarında Fransız ve Alman tayyareciler de mevcuttu. 9 Ekim'de seferberliğin ilânı ile birlikte Kıta'at-ı Fenniye Müfettiş-i Umumiliği'ne altı tayyarenin seferber edilmesi emri geldi. İki tayyareden oluşan birer takımın doğu ve batı ordularına, diğer takımın da Edirne Müstahkem Mevkî'ne gönderilmesi planlanıyordu¹⁸.

Edirne Muhasarası

21 Ekim'de Bulgarlara taarruz eden Osmanlı Doğu Ordusu çeşitli sebeplerden¹⁹ dolayı mağlup olup çekilmeye başladığında ilerleyen Bulgarlar kısa sürede Edirne'yi kuşatarak 29 Ekim'den itibaren Edirne'ye yoğun topçu ateşine başladılar. Anılan tarihte Osmanlı kuvvetleri bazı mevzîleri geri alabilmek için batıya doğru güçlü bir çıkış girişiminde bulundu. Ancak tayyare ve balon gözlemleriyle yönlendirilen Bulgar topçusu, bu kuvvetleri tekrar sığınaklarına geri dönmeye mecbur etti. Hatta bu çıkış Osmanlı Ordusu'nda 1.200 kişilik bir kayba neden oldu²⁰. Zor durumda kalan Edirne Kale Kumandanı Şükrü Paşa, özellikle topçu atışının tanzimi ve düşman mevzîlerine gerekli keşfin yapılabilmesi için en azından bir tayyarenin kaleye gönderilmesi konusunda ısrarlıydı. Ancak daha önceden planlandığı üzere Yüzbaşı Refik komutası altında Edirne'ye gönderilen tayyareler, Bulgar ileri harekâtından dolayı ilerleyememiş ve trenle yaptıkları yolculuklarını Isparta Kule'de sonlandırıp çoktan geri dönmüşlerdi. Bu arada hava mektebine geri sevk edilen tayyareler, yükleme ve indirme işlemleri esnasında epey hırpalanmıştı. Bu durumda tayyareler Edirne'ye taşınarak değil uçarak ulaşabilirlerdi. Fakat Yeşilköy'deki tayyareciler Edirne-İstanbul arasındaki mesafeyi uçacak kadar eğitimli değillerdi. Ayrıca tayyarelerin mevcut yakıtla havada ne kadar süre kalabilecekleri de önceden tecrübe edilmemişti. Sonunda bu vazife Fransız Granil'le birlikte Mülâzım-ı Sanî Midhat'a verildi. Ancak Fransız tayyareci uçuştan sonra kalede mahsur kalmak veya Bulgarlara esir düşmek endişesiyle Edirne'ye uçmayı reddetti. Bu hareketi sonucunda Fransız'ın mukavelesi feshedilerek sınır dışı edildi²¹.

Anlaşılabacağı gibi harp sırasında Edirne Kalesi'ne, planlandığı halde, tayyare gönderilemedi. Kaledeki tek hava aracı, 27 Haziran 1912'de şehre

¹⁸ Yavuz Kansu vd., *Aynı eser*, s. 129.

¹⁹ Yenilginin en başta gelen sebeplerinden biri, Türk ordusunun seferberliğini tamamlayamadan savaşa girmesidir. Bunun eksikliğini fazlasıyla hisseden askerler, iâşe ve cephane noksanlığından dolayı adetâ bir bozgun halinde geri çekilmişlerdir.

²⁰ Richard C. Hall, *Aynı eser*, s. 55-56.

²¹ Yavuz Kansu vd., *Aynı eser*, s. 129, 132-133; S. İlmen, *Aynı eser*, s. 112; Bülent Yılmaz, "Balkan Harbi'nde Hava Gücü, Askerî Havacılıkta Perdenin Açılışı", *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, C. 2, Ankara 2006, s. 241-242.

getirilen 750 m³lük sabit, balondu²². XVIII. yy. sonlarında Fransız Mongolfiye kardeşler²³ tarafından icat edilen balon ve bundan sonra Avrupa'da sık sık görülen balon uçuşlarının, çok geçmeden Osmanlı Devleti'nde de yapıldığı görülmektedir. İstanbul'da ilk balon uçuşunun 1785 yılında yapıldığına dair bilgiler vardır. Ayrıca Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında (1798) Kahire'de bir uçuş gerçekleştirilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar İstanbul'da çeşitli tarihlerde birkaç balon gösterisi daha yapılmıştır. 1801 ve 1802 yıllarında, Mühendishane-i Berr-i Hümayun halifelerinden mühtedî Selim Efendi, toplamda üç balon uçuşu gerçekleştirmişti. 1844 yılında Bolognalı Antonio Comaschi, saray ve devlet erkânının da bulunduğu kalabalık bir halk kitlesi önünde gösteri yapmıştı. II. Meşrutiyet'ten sonra 1909 yılında, İstanbul'da Fransız baloncu Ernest Barbotte tarafından balonla gösteri uçuşları sergilenmişti. Tüm bu girişimlerden, Osmanlılar'da balonun sadece bir gösteri ve eğlence unsuru olarak kabul edildiği ve tayyareler kadar ilgi çekemediği açıkça anlaşılmaktadır²⁴. Osmanlıların ilk tayyarelerini icadından dokuz yıl sonra 1912 yılında almalarına karşılık, ilk balonlarını icadından 126 yıl sonra almış olmaları, bu durumun bir kanıtıdır²⁵.

Esasında muharebeler esnasında kullanılan sabit balonlardan oldukça faydalanmak mümkündür. Bu balonlar uygun yükseklikten çektikleri fotoğraflar ve verdikleri işaretlerle düşmanı keşif ve gözlem hususunda, orduya kayda değer bilgiler sağlayabilirlerdi. Bu konuda Osmanlı Devleti'ne değişik tarihlerde gönderilmiş raporlar²⁶, Avrupa'da yaşanan teknik gelişmeler, balonlarla yapılan denemeler ve Avrupalı devletlerin bu yeni harp aletine sahip olabilmek için sarf ettikleri çabalarla ilgili, ileride sıkça görülmesi muhtemel askerî balonlara karşı devleti adeta uyarmaktadır. Buna

²² Edirne Kalesi için son derece lüzumlu olan bu balonun bedeli olan 185.589 Mark, 1324 (1906-1907) senesi fevkalade bütçesine dahil edildiği halde, alımı gerçekleşmemişti. Satın alma işlemini hızlandırmak isteyen Harbiye Nezareti ise söz konusu bedelin bu kez 1326 (1908-1909) senesi fevkalade bütçesinden ödenmesini istemekteydi (BOA, *BEO*, 3759/281907; BOA, *BEO*, 3762/282144). 1911 yılında ise Avrupa'dan (Almanya'dan) satın alınan ve Osmanlı Devleti'ne sevk edilmek üzere hazır bekletilen balon, devletin o sıralarda içinde bulunduğu ekonomik dar boğaz nedeniyle, tahsis edilen parası maliyeden bir türlü ödenmediği için yine alınamamıştı. Nihayet bu görev Erkân-ı harbiye miralaylarından Süreyya Bey'e verilmiş ve o da yaptığı girişimler sonucunda gereken parayı bir-iki gün içerisinde maliyeden almayı başararak balonun yurda gelmesine vesile olmuştur (S. İlmen, *Aynı eser*, s. 20-21).

²³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: M. Z., "Balonu İhtira Eden Mongolfiye Kardeşler", *Resimli Tarih Mecmuası*, C. 4, S. 45, İstanbul Eylül 1953, s. 2588-2590.

²⁴ Mustafa Kaçar, "Osmanlılar'da Havacılık", *Osmanlı*, C. 8, Ankara 1999, s. 699-700.

²⁵ Kahraman Şakul, "Osmanlı'da Balonlar ve Balonculuk, Gökten Çadır Düştü!", *Toplumsal Tarih*, C. 19, S. 117, İstanbul Eylül 2003, s. 33.

²⁶ BOA, *Y. PRK. AZJ.*, 15/16; BOA, *Y. PRK. ASK.*, 254/8.

göre, uygun yükseklikten ve arazi elverdiği takdirde, balonlardan çıplak gözle 20 km.lik bir alan rahatlıkla gözlemlenebilmekteydi. Dürbün kullanıldığında bu mesafe 60 km.ye kadar çıkabilmekteydi. Mevcut bir telefon vasıtasıyla, düşmanın muharebe harekâtı ve mevzileri, aşağıdaki ordu ve fırka kumandanlarına ihbar edilebilirdi. Ayrıca müstahkem mevki veya büyük şehirlerin müdafaasında bulunanlar, muhasara edenlerin harekâtını gözetleyerek buna göre muharebe planı hazırlayabilirdi²⁷. Bunlara ek olarak, balona yerleştirilecek uzun top veya tüfeklerle, havadan çekilmiş fotoğraflarıyla keşfedilen şehir ve kaleler, kolayca vurulabilirdi. Avrupa’da yapılan balonlar günde 1.000 km.lik bir mesafeye gidip gelmekte, 4.000 kg. ağırlığında eşya taşıyabilmekte ve 6.000 m. kadar yüksekliğe çıkabilmekte idiler²⁸.

Osmanlı Devleti’nin askerî maksatla satın alıp harp meydanlarında kullanmayı planladığı ilk balon, yere bir halatla bağlanmak sûretiyle uçurulan sabit Edirne balonudur²⁹ (Harpten önce uçuş tecrübesi yapılan balonun resimleri için bkz. Resim XI, Resim XII, Resim XIII). Bu balon Alman “Parseval Luftfahrt Flugzeug Gesellschaft” firmasına yaptırılmıştı³⁰. Fakat muhasara altında iken çok işe yaraması muhtemel olan Edirne’deki bu balondan istifade edilemedi. Zira balonu havalandırmaya yetecek kâfi miktarda gaz bulunmadığı gibi balonu uçuracak personel de acemiydi³¹. Yaşanan bu olumsuzluğun halk üzerinde meydana getirdiği hayal kırıklığını, Edirne’nin muhasarası esnasında şehirde bulunan Hafız Rakım Ertür, anılarında şöyle dile getirir: “...Geçen sene bizim ordumuza sabit balon geldi. Yaz günleri balonu birkaç defa çıkarıp denediler. Balon subayları geldi. Baloncu birlikleri kuruldu. Savaşın daha başlangıcında Bulgarların sabit balonları Batı Cephesi’nde görüldü. Bizim balonda hiçbir hareket görülmüyordu. Bu hal birçok dedikodunun çıkmasına neden oldu. Sonunda bir gün bizim balonumuzu da uçurmaya başladılar. Bir türlü başarılı olamıyorlardı. Balon 40-50 m.den yukarı çıkmıyordu. Hâlbuki gerektiğinde birkaç yüz metreye çıkacak, düşmanı keşfetmeye çalışacaktı. Mesela Doğu Cephesi’ne götürülecek, oradan birkaç yüz metre havaya çıkıp şehri bombardıman eden topların yerlerini keşfedecek, telefonla aşağıya haber verecek. Topçular ateş edecekler, mermilerin ileri ve geri düştüğünü gözetleyip yine haber verecekler. Kısa topların yerini bizim toplara bulduracaktı. İşte, bunların hiçbirisi olmadı. Doğru dürüst balonu

²⁷ BOA, Y. PRK. AZJ., 15/16.

²⁸ BOA, Y. PRK. ASK., 254/8.

²⁹ Rezzan Ünalp, “Hava Kuvvetlerinin Tarihî Gelişimi”, *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri (Sunulmayan Bildiriler)*, C. 2, Ankara 2001, s. 294.

³⁰ Zafer Orbay, *Türkiye’de Havacılık ve Uçak Yapımı*, İstanbul 2009, s. 20-21.

³¹ Yavuz Kansu vd., *Aynı eser*, s. 129, 132.

uçuramadılar. İştittiğime göre, balonun içerisine doldurulmak üzere bir defalık gaz varmış. Kale çabuk kuşatıldığı için, balona gelecek olan gaz İstanbul'da kalmış imiş. Kale, sabit balondan hiç faydalanamadı. Bulgarlar ise önce Batı Cephesi'ne, sonra Doğu Cephesi'ne geçirdikleri sabit balonları ile belki şehrin fotoğraflarını bile alıyorlardı..."³². Edirne Kalesi'ndeki sabit balon muharebede faydalı herhangi bir faaliyet gösterememişse de, gökyüzüne doğru az da olsa yükselmesi, muhasara boyunca dışarıdan beklediği yardımı bir türlü göremeyen ve hayal kırıklığı yaşayan Türk askerinin ruhunda meydana gelen boşluğu biraz olsun telafi edebilmişti³³.

Edirne Semalarında Bulgar Hava Araçları

Osmanlı Devleti cephesinde sabit balondan beklenen fayda sağlanamamasına rağmen, Bulgarlar Edirne semalarındaki hava keşiflerine harbin başlamasını müteakip hemen başladılar. Bulgarlara ait ilk balon 16 Teşrin-i evvel 1328 (29 Ekim 1912) Salı günü görüldü (Edirne'yi gözetlemek için kullanılan Bulgar istihbarat balonu için bkz. Resim VIII). Henüz 20 m. kadar havalanan balon, topçu ateşine maruz bırakıldığından derhal indirildi. İkinci kez havalanmaya başlayan balon, ateş açılarak tekrar yere indirildi. Yine aynı gün Bulgarlara ait bir tayyarenin Tunca Nehri doğusundan gelerek Kadıköy ve Yıldızköy cihetine yöneldiği tespit edildi (Keşif uçuşu yapan Bulgar tayyareleri için bkz. Resim I). Tayyareyi hedef alan yoğun Osmanlı piyade ateşi, hem israf ve kargaşalığın önünü alabilmek hem de tayyarenin Osmanlı Devleti'ne ait olabileceği ihtimaline karşılık susturuldu. I. Balkan Harbi'nde kurmay binbaşı rütbesiyle Edirne Müstahkem Mevkî Kumandanlığı'na bağlı Onuncu Fırka'nın kurmay başkanı olan Kâzım (Karabekir) Bey'in bildirdiğine göre, balon ve tayyare keşiflerinden sonra, düşmanın cephe ve yanlardaki kuvvetleri artış gösteriyor ve Bulgar Ordusu taarruza kalkıyordu. Obüs bataryaları ile düşman topçusu da faaliyete başlayarak Onuncu Fırka Karargâhı'nı dövmeye başlıyordu³⁴.

Aslında Bulgarların hava uçuş ve gözlemleri hususunda gösterdikleri bu başarı, tesadüf değildi. Zira onların havacılık konusundaki gelişmeleri takip etmeye başlamaları, harbin başlamasından beş yıl öncesine kadar gitmektedir. 28 Mart 1323 (10 Nisan 1907) tarihli bir belgeye³⁵ göre, Bulgaristan Fransa'dan satın aldığı balon takımları ile askerî hava gücünü oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca Bulgar neşriyatından alınan bilgiye göre,

³² Hafız Rakım Ertür'ün *Anılarından Balkan Savaşı'nda Edirne Savunması Günleri*, (haz. Ratip Kazancıgil), Kırklareli 1986, s. 71-72.

³³ Raif Necdet Kestelli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Batışı (Ufûl) Edirne Savunması*, (yay. haz. Veliye Özdemir), İstanbul 2001, s. 25.

³⁴ Kâzım Karabekir, *Edirne Hatıraları*, (yay. haz. Ziver Öktem), İstanbul 2009, s. 83-85.

³⁵ BOA, Y. PRK. ASK., 245/59.

Bulgar zabıtları tahsillerini ilerletmek için bundan sonra Fransa'ya gidecek ve burada her türlü askerî kıta ve tesislere kabul edilebileceklerdir. Yine aynı belgeye göre, yapılan bir tatbikatta obüs bataryasından açılan ateşle, altı-yedi km. mesafeden, 300 m. yükseklikteki balonların vurulabildiği gözlenmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Ordusu'ndaki muhasara askerlerinin kullandıkları ateşli silahlar ile şimdiden balonlar aleyhine atış tecrübelerine başlamaları ve bu türden atışlara alıştırmaları, Berlin sefaretı ataşemiliteri Erkân-ı harbiye miralaylarından Nazif Bey tarafından tavsiye edilmektedir. Bu belge, Bulgarlar tarafından gelecekte muhasara edilecek Edirne kale savunucularının yaşayacakları tecrübeleri, adeta önceden bilircesine bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Bulgar Ordusu'nun balon ve tayyarelerden keşif vasıtası olarak yararlandığını, Bulgar İkinci Ordu Komutanı General İvanof'un ifadelerinde de bulmak mümkündür. General İvanof kaleme aldığı eserinde Bulgarların hava keşiflerini "...Bugün tayyareler iki uçuş yaptı, fakat bir şey keşfedemediler; yalnız Kadıncık arkasında bulunan ve hurucu yapan askerın takriben birer tabur kuvvetinde 18 grup olduğu, Uruş karşısındakilerin daha az olduğu ve her ikisinin kuvvetli kale ve sahra topçusu himayesinde olduğu anlaşılmıştır... Yarın tayyareler bomba atmak suretiyle bir keşif daha yapacaklar ve belki de Edirne'de ne bulunduğunu daha hakikî surette keşfetmek mümkün olacaktır...", "...Alınan esirlerin verdiği malûmat da birbirine zıttı. Tayyarelerle düşmana dair malûmat alınıyorsa da teşkilat itibarıyla adedi ve bilhassa hangi kıtaların Edirne'de bulunduğuna dair şimdiye kadar malûmat yoktu.", "...Yıldırım mahallesi şarkında ve Tunca Nehri köprüleri civarında da yangın olduğu balon tarassutundan anlaşılmıştır...", "...Bugün öğleden evvel Edirne üzerinde iki tayyaremiz uçmuştur. Bunlar iki bomba ile üç paket beyanname atmaya muvaffak olmuşlardır..."³⁶ şeklinde açıklamıştır. Bu satırlar, Bulgar tayyarelerinin kale savunucularının mevzîlerini ve şehirde meydana gelen değişiklikleri gözetleyip takip ettiklerini, ayrıca tayyarelerden şehri bombaladıklarının bir ispatı niteliğindedir (Bkz. Resim II).

Yaşanan yoğun bombardımanlar neticesinde şehrin muhtelif semtlerinde çıkan yangınlar, pek çok insanın hayatını, yakınlarını, evini veya dükkanlarını kaybetmesine sebep oldu. Yangınlar itfaiye ekiplerinin gösterdiği büyük fedakârlıklar sonucu söndürülebildi³⁷. Şükrü Paşa, Bulgar tayyarelerini yanıltmak için Batı Cephesi'nde Palahor Deresi yakınlarında

³⁶ N. İvanof, *Balkan Harbi [1912-1913] 2. Ordunun Harekâtı, Edirne Kalesinin Muhasarası ve Kaleye Hücum*, (çev. M. Murat), C. 1, İstanbul 1937, s. 77, 86, 210, 212.

³⁷ Bekir Sıtkı Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilâlar", *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, Ankara 1933, s. 188-189.

boş çadırlar kurdurarak burada sahte bir ordugâh oluşturmuştu. Fakat bombardımanlardan bunalan halk, “Şükrü Paşa bize çadır kurdurmuş” diyerek şehirdeki evlerini terk etmiş ve boş çadırları işgal etmişti³⁸.

Bulgarlar Edirne muhasarasında kullandıkları hava araçlarıyla yalnız şehri gözetleyip bombalamakla yetinmeyip tayyarelerden Edirne halkının üzerine bildiriler de atmışlardır. Bunlar genellikle propaganda maksatlı broşürler olup askerleri ve halkı teslim olmaya ikna amacı taşıyordu. Muhasara boyunca görülecek olan bildirilerde şunlar yazılıydı: “Ey Müslümanlar, ey iyi insanlar! Biz sizinle değil, fena hükümetinizle harp ediyoruz. Maksadımız kan dökmek değil, sizi zalim bir idarenin elinden kurtarmaktır. Komşularınız dört taraftan memleketinizi sardı. Kırkkilise, Babaeski, Lüleburgaz, Dimetoka, Üsküp, Priştine, Nevrekop, Kumanova ve diğer çeşitli memleketler tamamen zaptedildi. Edirne tamamen kuşatılmış ve İstanbul ile ulaşımı kesilmiştir. Emin olunuz ki Edirne’ye imdat gelmesi ihtimali kesinlikle yoktur. Onun için boşuna kan dökmek hiç uygun değildir. Edirne’nin etrafında tam bin topumuz var. Eğer teslim olmazsanız Edirne mezar ve harabe olacaktır...”³⁹.

Bulgarların attıkları bildirilerle gerek Edirne halkının gerekse Türk askerinin maneviyatını kırmayı, her iki tarafta endişe, panik ve ümitsizlik havası estirmeyi planladığı apaçık ortadadır. Her ne kadar bu bildiriler bazı gerçekleri ifade ediyor olsa da, hiç kimse kalenin teslimini aklından geçirmiyordu. Buna karşılık Müstahkem Mevki Kumandanı Şükrü Paşa, halkın ve askerinin moralini yüksek tutabilmek için, 19 Teşrin-i evvel 1328 (1 Kasım 1912) tarihli karşı bir bildiri yayınlamayı uygun gördü:

“İlân

1. Bulgarların tayyare vasıtasıyla öteye beriye beyannâme attıkları görüldü.
2. Mezkûr beyannâmedeki yalanlara inanılmaması için mevki-i müstahkem, Rumeli malûmatını ahaliye ilan eder.
3. Seyyar ordumuz kemâl-i intizam ile muharebe-i kahramanesine devam etmektedir.
4. Ordumuzun Kırkkilise ve Lüleburgaz havalisine çekilmesi sırf askerî planımız iktizasındandır.
5. Kumanova ve havalisinde perişan olan Sırp ve Bulgar ordusu artık başını kaldıramaz bir haldedir.
6. Bi-inayetilillah an-karîb kahraman ordumuz karşısında sırtını çevirecek olan düşmanın hâlini yakında öğrenirsiniz.

³⁸ *Türk Silahlı Kuvvetleri...*, s. 274.

³⁹ R. N. Kestelli, *Aynı eser*, s. 22; K. Karabekir, *Aynı eser*, s. 89-90.

7. Kalemiz bin top değil on binlerce top ve yüz binlerce askere karşı koyacak ve aylarca müdafaa edebilecek bir hâldedir.
8. Kalemiz her türlü taarruz ve hasardan masundur.
9. Bulgar beyannâmelerine veya sair işâat-ı bed-hâhâneye kanılarak telaşa mahal yoktur. Zalim Bulgarların yaktıkları İslâm köylerinin dumanlarını, kestikleri İslâm kadın ve ihtiyarlarının kanlarını, ahalinin ekserisi gözleriyle görmüşlerdir.
10. Kan dökmek isteyenler bunun ne kadar pahalıya mal olduğunu inâyet-i hak ile az zaman sonra öğreneceklerdir.
11. Mevki-i müstahkem ahâlden sükûnet ve metânet ile sabır ve tahammül bekler.

Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Ferik Mehmet Şükrü⁴⁰

Bulgar tayyarelerinin havadaki görüntüsü ve motorlarından çıkan korkunç ses, o ana kadar hayatlarında hiç tayyare görmemiş olan Edirne ahâlisi üzerinde büyük bir tesir uyandırdı. Edirne muhasarasını bizzat yaşayan ve yaşadıklarını günü gününe kaydeden Dağdevirenzâde Mustafa Şevket Bey, anılarında bu olayı şöyle tasvir eder: “18 Teşrîn-i evvel 1328 (31 Ekim 1912): Bugün öğleden sonra, şehir halkı garip bir olay karşısında titredi. Düşmanın bir uçağı, şehrimizin üstünden geçti. Pervanesinin çıkardığı acayip sesle, halkın çoğunluğu ilk defa duyduğu için, bütün kalpleri bir heyecan sardı. Birçok bildiri attı. Herkes gökyüzünde dolaşan uçağa bakıyordu. Halk tarafından top tüfek atıldıysa da⁴¹, isabet ettirilemedi...”⁴². Bulgar tayyaresinin şehrin semalarında ilk kez görünmesiyle ilgili olarak, Balkan Harbi esnasında Edirne’de redif taburu kumandanlığı yapan Raif Necdet’in hatıralarında da şu satırlar yer almaktadır: “18 Teşrîn-i evvel. Bugün ilk defa olarak havada bir düşman (Bulgar) tayyaresi gözüksü. Tayyare, kanatlı bir yılan şeklinde, uğursuz ve zehirli ıslıklar çalarak, esrarengiz vızıltılarla Edirne’ye doğru uçtu, şehrin sinesine beyaz kağıtlar kustu.”⁴³

17 Kasım 1912 günü Edirne semalarında yeniden görülen Bulgar tayyaresi, kalede bulunan iki uçaksavar topu ile vurulmaya çalışıldıysa da bir sonuç elde edilemedi. Bu durumun asker üzerindeki menfi etkisini, Hafız Rakım Efendi şöyle kaleme almıştır: “...Uçak ufuklara karışarak kaybolup

⁴⁰ K. Karabekir, *Aynı eser*, s. 90-91.

⁴¹ Söz konusu tayyareye kaleden de epeyce ateş edilmiş, bir şarapnel tayyarenin pek yakınında patlamıştı. Mütarekede haber alındığına göre o zaman isabet alan bu tayyarenin bir kanadı kırılmış, tayyarecisi de telef olmuştu (K. Karabekir, *Aynı eser*, s. 89).

⁴² *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey’in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, (çev. Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe), Edirne 2005, s. 163.

⁴³ R. N. Kestelli, *Aynı eser*, s. 22.

gitti. Uçakların gezmesi askerin moralini bozuyordu. Ne olurdu, savaş devam ettiği süre içinde, bizim o kadar para yardımları yaparak aldığımız bir uçak da Edirne Kalesi'ne gelse idi. Ordunun morali daha çok artacaktı..."⁴⁴

Burada Hafız Rakım Efendi, Donanma Cemiyeti'nin⁴⁵ ülke havacılığına katkı sağlamak maksadıyla, toplumsal yardımlaşmayı da teşvik ederek başlattığı, "tayyare ianesi" kampanyası dahilinde, halktan toplanan para yardımlarına atıf yapmaktadır. İlk kez Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından gündeme getirilen askerî tayyareciliğe ilişkin kanun teklifi ve bir tayyarecilik okulu kurulması düşüncesi, bütçede para olmaması nedeniyle, kaynağın bağışlar yoluyla sağlanması faaliyetine dönüştü. Bu bağış kampanyasına öncülük eden Mahmut Şevket Paşa, 25 lira ve altı ay boyunca maaşının ¼'ünün kesilmesiyle oluşacak 37.5 lirayı bağışladı. Sultan Mehmed Reşad, bir tayyare alacak para verdi. Mısırlı Prens Celaledin, bir Deperdüssin marka uçak hediye etti. Süreyya İlmen'in babası Serasker Rıza Paşa da bir Bleriot uçak aldı⁴⁶.

Söz konusu yardım kampanyasına pek çok vilayet de katılmış ve Ordu-yu Hümayun namına satın alınacak tayyareler için devlete nakdî yardımda bulunmuşlardır. Daha Balkan Harbi başlamadan evvel gerçekleştirilen bu kampanyaya, Edirne Vilayeti'nin 5.255 kuruş yardım taahhüdünde bulunduğunu görüyoruz⁴⁷. Fakat vilayetteki polis memurlarının maaşlarından kesinti şeklinde toplanan yardım ancak 4.146 kuruşa ulaşabilmişti. Toplanan meblağ da 17 Temmuz 1328 (30 Temmuz 1912) tarihli belgeye göre, Donanma Cemiyeti'ne takdim edilmek üzere posta yoluyla gönderilmişti⁴⁸.

Bulgar tayyareleri 17 Teşrîn-i sâni 1328 (30 Kasım 1912) ve 24 Kânûn-ı sâni 1328 (6 Şubat 1913) tarihlerinde Edirne semalarında uçarak, şehir

⁴⁴ *Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından...*, s. 45.

⁴⁵ Cemiyetin tam adı; Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'dir. Osmanlı ordusuna kuvvetli bir donanma kazandırmak arzusundan doğan ve 1909 yılında kurulan Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, kısa zaman sonra ordu için bir tayyare filosu kurma teşebbüslerinde bulunmaya başlamıştır. Cemiyetin 1912 senesine kadar uzanan bu teşebbüsleri sonucu, farklı zamanlarda halktan ve hatta padişahattan toplanan "tayyare ianesi", yurt dışından tayyare satın alınması maksadıyla Harbiye Nezareti'ne teslim edilmiştir. Faaliyetlerine I. Dünya Savaşı esnasında da devam eden cemiyet, her ne kadar amaçladığı gibi bir tayyare fabrikası açmayı başaramadıysa da, Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte kurulan Türk Tayyare Cemiyeti'nin temellerini oluşturmuştur (Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Ankara 2000, s. 176-178).

⁴⁶ S. Kline, *Aynı eser*, s. 60.

⁴⁷ BOA, *DH.EUM.THR.*, 77/68 (24 Cemaziyevvel 1330 / 10 Haziran 1912 tarihli tahrirat).

⁴⁸ BOA, *DH. EUM. THR.*, 80/5.

halkına bildiri atmaya devam ettiler⁴⁹. 17 Teşrîn-i sâni 1328 tarihli, Taş Ocakları Mevkî'ne attıkları bildirinin örneği de şu şekildedir: “Edirne'deki Osmanlı askerine, ey Osmanlı askeri; çoktan beri kuşatılma altında bulunduğunuz için, Edirne istihkâmları dışında ne gibi şeyler olduğunu doğal olarak bilmiyorsunuz. Paşalarınız, büyük subaylarınız bunu size söylemezler. Çünkü her şeyi size anlatırlarsa, o zaman belki kendilerini kurşuna dizersiniz. Hâlbuki Trakya'nın işleri pek fena bir halde bulunuyor. İstanbul'dan başka, Osmanlı Avrupası ile Trakya'nın seri ateşli topları Balkan Hükümetleri eline düştü. Topsuz, tüfeksiz olarak İstanbul'a kaçanlar, Osmanlı askerlerinin arasında her gün binlerce asker koleradan, tifodan ölüyorlar. İstanbul'da en önemli noktalar, Avrupa büyük devletleri denizcileri tarafından işgal edilip, karantina konmuştur. Demek ki şimdi yalnız Edirne kaldı. Edirne'ye de hiçbir yerden yardım gelmez. Ne zamansa o da düşecek. Fakat o zamana kadar kim bilir kaç kişi açlıktan, kurşunlardan, hastalıktan ölüp gidecektir. Eğer şimdi teslim olursanız, hem askerî şerefe uyan koşullar altında kabul olur, hem de gereksiz yere kan dökülmez. Aksi takdirde, hiçbir vakit çoluğunuzu, çocuğunuzu, babanızı, ananızı göremeyeceksiniz. Son defa olmak üzere size ihtar olunur. Bulgar savaş askerleri”⁵⁰. 24 Kânûn-i sâni 1328 tarihli Fransızca ve Bulgarca bildirinin meali ise bütün Rumeli şehirlerinin müttefiklerin eline geçtiği, sıranın Edirne, Yanya ve İşkodra'ya geldiği, Osmanlı Ordusu'nun Çatalca'da birbirini boğazladığı, harbin sona erdiği ve Türkiye'nin boyun eğdiği şeklinde olup Edirne savunucularının müstahkem mevkîdeki komutanlara karşı ayaklanıp onları öldürmesini, sonrasında ise Bulgarlara teslim olmasını istemektedir⁵¹.

Aslında Bulgar askerleri Edirne civarında girdikleri her Türk yerleşimini yakıp yıktıkları ve Müslüman ahâliyi akla hayale gelmeyen işkence metotlarıyla katlettikleri halde, gerçeği bu asılsız propaganda broşürleriyle gizlemeye çalışıyordu⁵². Amaçları, Edirne savunmasının boşuna ve faydasız

⁴⁹ K. Karabekir, *Aynı eser*, s. 135, 167.

⁵⁰ *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, s. 175-176.

⁵¹ K. Karabekir, *Aynı eser*, s. 167; *Türk Silahlı Kuvvetleri...*, s. 274.

⁵² Yaşanan Bulgar zulmünün ayrıntıları bkz. İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlîmi (1878-1989)*, Ankara 1990; Pierre Loti, “Balkan Savaşı Sırasında Akıllara Durgunluk Veren Bulgar Mezâlîmi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 2, İstanbul 1965, s. 18-25; İlker Alp, “Balkan Savaşları Esnasındaki Bulgar Mezâlîminin Türkler ve Gayrimüslim Azınlıklar Tarafından Tel'ini”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 26, Nisan 1987, s. 44-53; İlker Alp, “Balkan Harbi ve Bulgar Mezâlîmi ile İlgili Edirne Müzesi'nde Bulunan Birkaç Hatıra”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 5, Mayıs 1987, s. 51-52; Ahmet Halaçoğlu, “Bulgar Mezâlîmi”, *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 311-312; Nuri Köstüklü, “Türk Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşı Sırasında Bulgarların Edirne Vilayetinde Yaptıkları Mezâlîm ve Yerli

olduğu fikrini Edirnelilere dayatmak, halk arasında korku, panik ve dehşet havası uyandırarak düşündüklerinden daha uzun süren kale muhasarasını en kısa zamanda sona erdirebilmektir. Edirne Kale Kumandanı Şükrü Paşa ise bu bildirimleri yalanlamak ve halkın kırılmaya yüz tutan maneviyatını yükseltmek amacıyla karşı bildirimler yayınlıyordu⁵³.

Edirneliler, muhasara öncesinde ve sırasında bekledikleri tayyareye maalesef kavuşamadılar. Bunda Osmanlı Ordusu'nun ikmal kaynaklarının yetersizliği son derece etkili oldu. Muhasara esnasında Bulgarların iki kaptif balonu zaman zaman Batı Cephesi'nde Enes Köyü, Döllük ve Doğu Cephesi'nde Güneş çiftliği ve Demirhanlı civarlarında kendilerini gösterdiler. Osmanlı tarafında herhangi bir hava aracı yokken düşman tayyareleri uzaklardan havalanıp kalenin en gizli yerlerini dahi göz hapsinde tutabilmekteydi. Başkomutanlığın, kaleye bir tayyare gönderilmesi talepleri ise her seferinde boş vaatlerle oyalanıyordu⁵⁴. Ancak Edirneliler hiçbir zaman gelmeyecek olan tayyareyi hasretle beklemeye devam ettiler. Şehirde, kolordulardan bir tayyarenin geleceği söylentisi de eksik olmuyordu. Yine böyle bir gün ahali birbirine tayyarenin geldiği müjdesini vermeye başladığı gibi polisler de kahveleri gezerek beklenen tayyarenin gelişini halka duyurdular. Fakat bu umutlu bekleyişten kısa bir zaman sonra hakikat anlaşıldı. Gelen tayyare Türklere değil Bulgarlara aitti ve tayyareyi kullanan Rus tayyareci yolunu şaşırarak Mustafapaşa Kasabası yerine Edirne'de Hacilarezanı Mevkî'ne inmişti. 8 Şubat 1328 (21 Şubat 1913) günü yaşanan bu olaydan sonra gönüllü Rus tayyareci harp esiri sayıldı ve tayyare de balon hangarına alındı⁵⁵. Nikolayef isimindeki bu Rus tayyarecinin posta taşıdığı ve Malkara yönünden geldiği anlaşıldı⁵⁶. Ayrıca Bulgar Ordusu'nda sözleşmeli çalışan Rusların (Bulgar Ordusu'nda görev alan Rus havacılar için bkz. Resim III ve Resim V) yanı sıra Fransız ve İtalyan tayyarecilerin de bulunduğu, yapılacak barışın Edirne'ye bağlı bulunduğu, Edirne'de çekilen yiyecek sıkıntısının Bulgarlarca bilindiği, yine Nikolayef'in ifadesinden anlaşıldı⁵⁷. İlerleyen zamanda esir Rus tayyarecinin Edirne'deki balon

Rum Halkın Tepkisi", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Bahar 2005, s. 115-128.

⁵³ Yüzbaşı Nâci, *Balkan Harbinde Edirne Muhasarasına Ait Harb Ceridesi*, İstanbul 1926, s. 39.

⁵⁴ Ali Remzi Yiğitgüden, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri*, (yay. haz. Z. Türkmen-B. Turan-A. Kaptan-Ö. Demireğen-T. Kılıç), C. 1-2, Ankara 2006, s. 196-197.

⁵⁵ *Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından...*, s. 70-71; R. N. Kestelli, *Aynı eser*, s. 65; K. Karabekir, *Aynı eser*, s. 183.

⁵⁶ *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, s. 188.

⁵⁷ *Türk Silahlı Kuvvetleri...* s. 286.

müfrezesine⁵⁸, düşen tayyareyi kullanmayı öğretebileceği düşünüldü. Ancak tayyarenin motorunda meydana gelen arızayı tamir edecek kimse olmadığından bundan da vazgeçildi⁵⁹. Yani Bulgar tayyaresi ve onun esir tayyarecisinden de istifade etmek mümkün olmadı.

Bu durum halk ve asker üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaşatmasına rağmen İstanbul'dan Edirne'ye kurtarıcı bir Türk tayyaresinin geleceği inancının devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira Harbiye Nezareti'nden gönderilen telgrafta, "hava açık olduğu takdirde" kaleye Gelibolu cihetinden iki kişilik bir tayyare gönderileceği bildirilmekteydi. Hatta gelmesi muhtemel bu tayyare için 600 m. uzunluğunda ve 200 m. genişliğinde bir yer hazırlanması ve bu yerin flamalarla işaretlenmesi isteniyordu⁶⁰. Bunun üzerine şehrin kuzey kısmında mühimmat deposu yakınındaki bir alan, pist inşasına tahsis edildi⁶¹. Fakat sorun sadece Edirne'ye gelecek tayyare için bir iniş yeri hazırlanması veya buraya olan uçuş mesafesinin uzunluğu değildi. Hiç şüphesiz şehre gelecek tayyarenin burada sürekli görev yapmasını sağlayacak yakıt, yedek parça ve teknik eleman gibi lojistik desteğe de ihtiyaç vardı. Ancak yokluklarla ve açlıkla mücadele eden muhasara altındaki Edirne'de, bu tür imkânlardan söz etmek pek de mümkün değildi⁶². Nitekim 22 Şubat'tan itibaren tipi şeklinde yağmaya başlayan kar, Edirne'ye gönderilecek olan tayyarenin Gelibolu'da hasara uğramasına neden oldu. Bunun üzerine tayyare onarım maksadıyla 6 Mart'ta İstanbul'a sevk edildi. Dolayısıyla gelecek tayyareden umut iyice kesilmiş oldu⁶³.

Balkan Harbi esnasında pek varlık gösteremeyen Osmanlı tayyarecileri, sadece bazı keşif faaliyetlerinde başarılı olabilmişlerdir. Bunlardan, 17 Mart 1913 tarihinde Çatalca hattındaki Bulgar mevzîlerinin keşfini yapan Yüzbaşı Fesa Bey, Onuncu Kolordu Komutanlığı'nca on altın ile mükâfâtlandırılmıştır⁶⁴.

⁵⁸ Bu müfreze Edirne'nin işgâlinde sonra Bulgarlar tarafından esir edilerek Bulgaristan'a götürülmüş, esirlerin iadesiyle birlikte İstanbul'a geri dönmüşlerdir (S. İlmen, *Aynı eser*, s. 134).

⁵⁹ K. Karabekir, *Aynı eser*, s. 187-188.

⁶⁰ *Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından...*, s. 78; K. Karabekir, *Aynı eser*, s. 178.

⁶¹ Başkomutanlıktan 17 Şubat'ta alınan telgrafa göre hazırlanan söz konusu pist, şehrin kuzeyinde ve Tunca'nın doğusunda Nümüne Çiftliği ile bunun yakınındaki küçük cephane depolarının batısında, bu depolarla Tunca arasındaki çayırık alandı (*Türk Silahlı Kuvvetleri...*, s. 286).

⁶² B. Yılmaz, *Aynı makale*, s. 245.

⁶³ *Türk Silahlı Kuvvetleri...*, s. 286-287.

⁶⁴ R. Ünalp, *Aynı makale*, s. 298.

SONUÇ

I. Balkan Harbi'nde Bulgarlar, muhasara altındaki Edirne'yi gözetleme balonları ve tayyarelerle sürekli gözetim altında tutmayı başardılar. Gerek Edirne'yi müdafaa edenleri yıldırma ve gerekse onlara daha fazla baskı yapmak için tayyareleriyle şehre sürekli bildiri attılar. Bu bildirilerde zaferlerinin methiyelerini yaparak Osmanlı Ordusu'nun üst üste uğradığı yenilgileri, kaybedilen kadîm Türk şehirlerini, ordunun ve direnen halkın perişan ve sefil halini vurgulayan Bulgarlar, böylece Edirne ahâlisinin direnme gücünü kırmayı ve teslim sürecini hızlandırmayı hedeflediler. Bulgar tayyarelerinin havadan gerçekleştirdiği bu psikolojik harp, harbin ilk safhasında başlayıp mütarekeden⁶⁵ sonra da aralıksız olarak devam etti. Yine tayyareler vasıtasıyla şehrin fotoğraflarını çekerek saldırı planlarını ve topçularının atışlarını ellerindeki fotoğraflara göre ayarladılar. Bunların dışında tayyarelerle şehri havadan bombalayarak Edirne halkını dehşete düşürdükleri gibi aynı zamanda Avrupa'ya psikolojik bombardıman tecavüzü ve hava bombardımanı kavramlarını da tanıttılar⁶⁶. Bulgar Ordusu'nun tayyareleri askerî anlamda oldukça etkin bir şekilde kullanmasına karşılık, Osmanlı Ordusu'nun tüm bu imkânlardan mahrum olduğunu görüyoruz. Zira bu dönemde Türk havacılığı kuruluş aşamasındadır. Harbin başlangıcından itibaren Harbiye Nezareti'nden talep edilen fakat bir türlü kaleye ulaşmayan tayyareler, Edirne'deki halk ve asker arasında bir umutsuzluk kaynağı oldu. Eldeki tek keşif ve gözlem aracı olan sabit balon ise gerek balonu havalandıracak yeterli miktarda gaz olmadığından, gerekse teknik eleman bulunmadığından âtil kalmaktan kurtulamadı. Netice itibariyle Balkan Harbi sırasında Osmanlı tayyareleri Selanik ve Çatalca semalarında gerçekleştirdikleri birkaç gözlem faaliyeti dışında önemli bir varlık gösterememişlerdir⁶⁷.

⁶⁵ 8 Aralık 1912-30 Ocak 1913.

⁶⁶ Richard C. Hall, *Aynı eser*, s. 117 [Burada yazar, her ne kadar Edirne semalarından bildiri atan Bulgarların "Avrupa'ya psikolojik bombardıman tecavüzü" kavramını tanıttığını iddia etse de, bu türden psikolojik bir saldırıyı ilk defa İtalyanların gerçekleştirdiğini biliyoruz. İtalyan tayyarecileri 1911-1912 Trablusgarp Harbi'nde Arapları Türklere karşı kıskırtmak ve psikolojik propaganda maksatlı, havadan bildiri atmışlardı (Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara 1989, s. 88). Yine Trablusgarp Harbi'nde İtalyan tayyarecileri ilk kez havadan Türk ordusunun keşif fotoğraflarını çekmişler ve ilk gece bombardımanını Türk kuvvetleri üzerine yapmışlardı (S. Kline, *Aynı eser*, s. 60, 68)].

⁶⁷ Süreyya İlmen hatıralarında bu durumun nedenini şöyle açıklar: "Balkan Harbi'nde kim ne derse desin, iş görece kadar elimizde tayyarelerimiz ve tayyarecilerimiz vardı; lakin harpte tayyarelerin nasıl kullanılacağını bilen kumandan yoktu. İşte gelişi güzel, Baş Kumandanlık ile Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği mevcut tayyarelerimizi, istedikleri gibi, öteye beriye göndermişlerdi... Tayyare ve tayyarecilerimizden Balkan Harbi'nde layıkıyla istifade edemeyişimizin en büyük sebebi kanaatime göre Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ce vakt-i hazerde yani Balkan Harbi'nden evvel hazırlanmış olan seferberlik planı mucibince Karargâh-

I. Balkan Harbi, bir harbin kazanılması için elzem olan cesaret, ustalık, teknolojik silahlara sahiplik, ikmal ve nakliye kollarının mükemmeliyeti gibi faktörler yanında devletlerin bundan sonra yeni bir harp aracı olarak tayyarelere ve bunları kullanabilecek iyi yetişmiş havacılara gereksinimi olduğu gerçeğini de ortaya çıkardı. Bu harpte hava araçları her ne kadar sınırlı olarak kullanılmışsa da dünya tarihine hava araçlarının askerî yönünü tanıtması ve sonrasında tayyarelerin giderek yaygınlaşması açısından önemlidir. Nitekim ilerleyen yıllarda İngilizlerin de hava araçlarından etkin bir şekilde yararlanmaya başladığını görebiliyoruz. Balkan Harbi'nden sadece iki sene sonra, 1915 yılındaki Çanakkale Muharebeleri'nde tayyare ve gözlem balonlarını kullanan İngilizler, tayyarelerden gerçekleştirdikleri bombardımanlarla çok sayıda askerimizin şehit olmasına yol açtıkları gibi, aynı zamanda, Türk askerlerini kendi yanlarına katılmaya davet eden ve İngilizlerin Osmanlı ve İslâm yandaşı olduğunu beyan eden propaganda bildirimleri atmışlardır⁶⁸.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BOA, BEO, 3759/281907.

BOA, BEO, 3762/282144.

BOA, Y. PRK. AZJ., 15/16.

BOA, Y. PRK. ASK., 254/8.

BOA, Y. PRK. ASK., 245/59.

BOA, DH.EUM.THR., 77/68.

BOA, DH. EUM. THR., 80/5.

2. Basılı Eserler

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C. 1, İstanbul 2005.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Edime'nin Uğramış Olduğu İstilâlar", *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, Ankara 1933, s. 179-195.

1 Umumî İkinci Şubesi'ne tayin edilmiş olmağımıdır. Ordumuzda tayyarecilik teşkilâtını tesise memur edilen ve bu işte çok çalışmış olan bir zatın Balkan Harbi'nde de o işin başında bulunmazı iktiza ederdi..." (S. İlmen, *Aynı eser*, s. 108-109).

⁶⁸ *On Yıllık Savaş Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, (haz. İzzeddin Çalışlar), İstanbul 2010, s. 99-100, 109, 121, 123, 143, 148, 156.

Çağan, Nazmi, "Balkan Harbinde Edirne", *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, Ankara 1993, s. 197-213.

Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları, (çev. Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe), Edirne 2005.

Geşov, İ. E., *Balkanskiy Soyuz*, Petrograd 1915.

Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından Balkan Savaşı'nda Edirne Savunması Günleri, (haz. Ratip Kazancıgil), Kırklareli 1986.

Hall, Richard C., *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, (çev. M. Tanju Akad), İstanbul 2003.

Ilgar, İhsan, "Balkanlılar'a Neden Yenildik?", *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 2, S. 8, İstanbul 1972, s. 43-46.

İlmen, Süreyya, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, İstanbul 1947.

İvanof, N., *Balkan Harbi [1912-1913] 2. Ordunun Harekâtı, Edirne Kalesinin Muhasarası ve Kaleye Hücum*, (çev. M. Murat), C. 1, İstanbul 1937.

Kaçar, Mustafa, "Osmanlılar'da Havacılık", *Osmanlı*, C. 8, Ankara 1999, s. 698-701.

Kansu, Yavuz, Sermet Şensöz, Yılmaz Öztuna, *En Eski Çağlardan 1. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler*, C. 1, Ankara 1971.

Karabekir, Kâzım, *Edirne Hatıraları*, (yay. haz. Ziver Öktem), İstanbul 2009.

Kestelli, Raif Necdet, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Batışı (Ufûl) Edirne Savunması*, (yay. haz. Veliye Özdemir), İstanbul 2001.

Kline, Stuart, *Türk Havacılık Kronolojisi*, İstanbul 2002.

Lavrov, P. A., *Balkanskiy Soyuz*, Serbiya-Peterburg 1913.

Mahmud Muhtar Paşa, *3. Kolordu ve 2. Doğu Ordusu'nun Muharebeleri Balkan Savaşı*, İstanbul 2003.

Nüzhet, Mehmet Ali, *1912 Balkan Harbi*, (sad. Sadettin Gömeç), Ankara 1987.

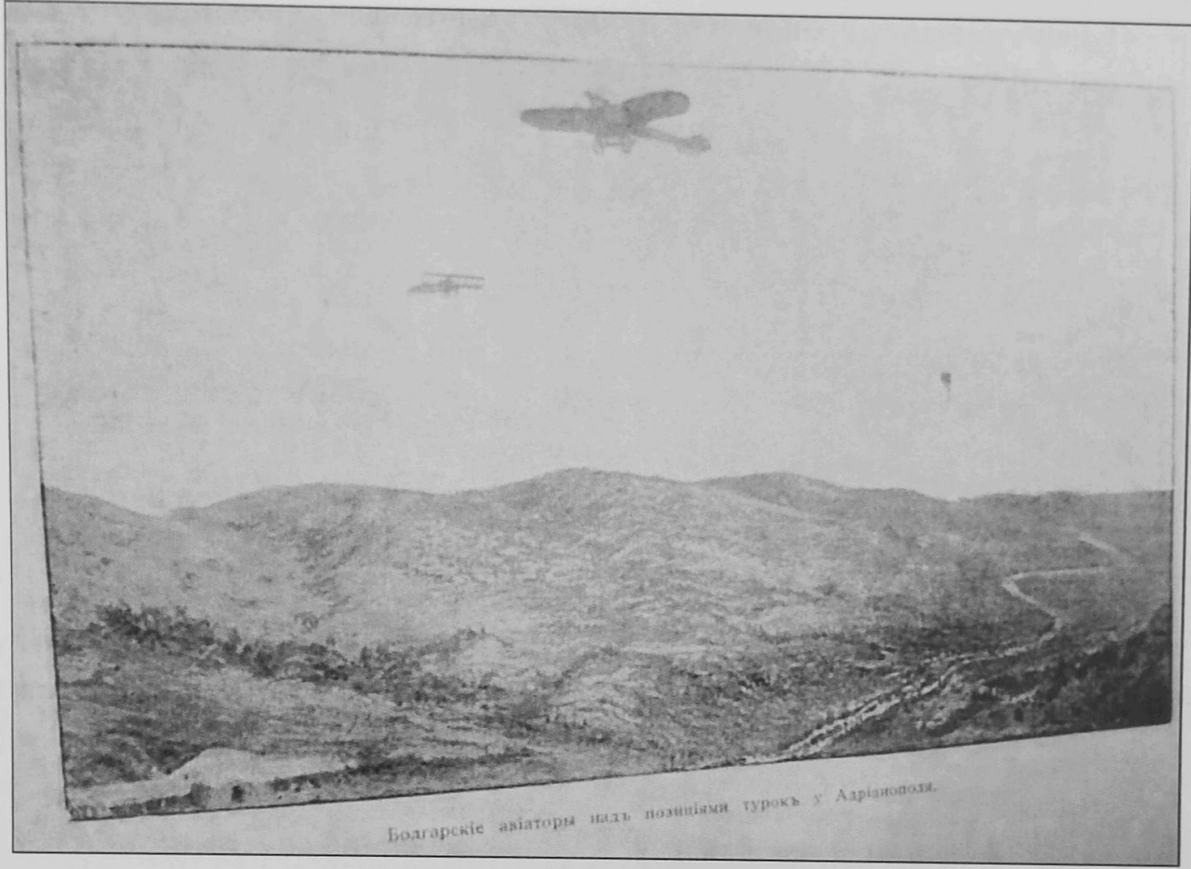
Okar, Avni, *Türkiye'de Tayyarecilik (1910-1924)*, İstanbul 2003.

On Yıllık Savaş Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, (haz. İzzeddin Çalışlar), İstanbul 2010.

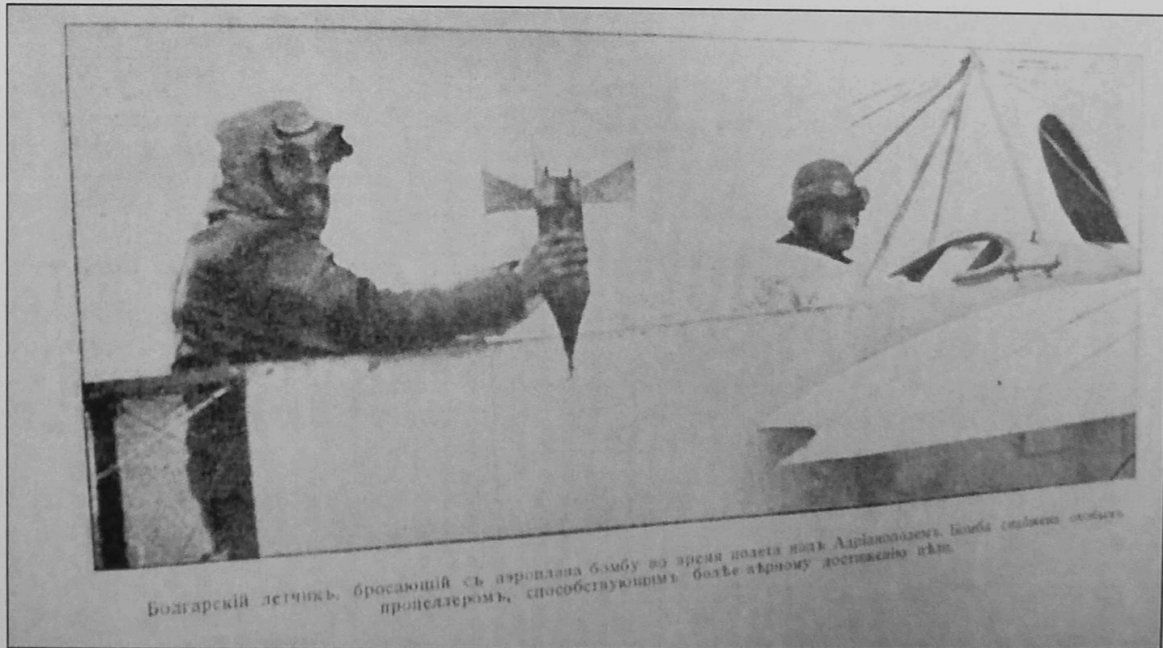
- Orbay, Zafer, *Türkiye'de Havacılık ve Uçak Yapımı*, İstanbul 2009.
- Özçelik, Selahittin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Ankara 2000.
- Şakul, Kahraman, "Osmanlı'da Balonlar ve Balonculuk, Gökten Çadır Düştü!", *Toplumsal Tarih*, C. 19, S. 117, İstanbul Eylül 2003, s. 30-33.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, C. 2, Kıs. 3, Ankara 1993.
- Ünalp, Rezzan, "Hava Kuvvetlerinin Tarihî Gelişimi", *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri (Sunulmayan Bildiriler)*, C. 2, Ankara 2001, s. 293-316.
- Yalçın, Durmuş, Yaşar Akbıyık, D. Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, M. Akif Tural, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 1, Ankara 2005.
- Yılmaz, Bülent, "Balkan Harbi'nde Hava Gücü, Askerî Havacılıkta Perdenin Açılışı", *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, C. 2, Ankara 2006, s. 229-253.
- Yiğitgüden, Ali Remzi, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri*, (yay. haz. Z. Türkmen-B. Turan-A. Kaptan-Ö. Demireğen-T. Kılıç), C. 1-2, Ankara 2006.
- Yüzbaşı Nâci, *Balkan Harbinde Edirne Muhasarasına Ait Harb Ceridesi*, İstanbul 1926.

AYŞE ZAMACI

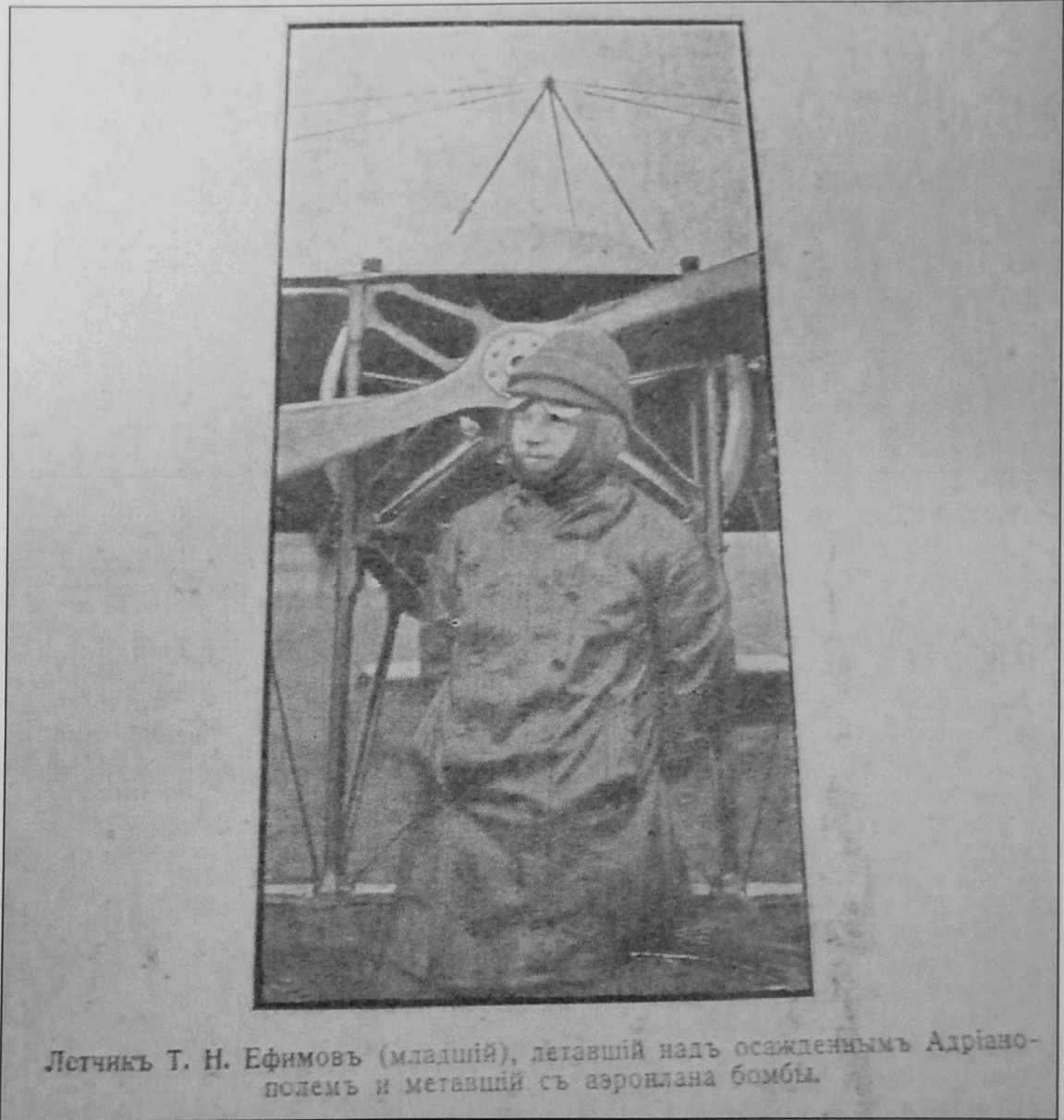
EKLER

Resim 1: Bulgar havacıları Edirne'de mevzilenen Osmanlı birliklerinin üzerinden uçuş yapıyorlar.

Resim 2: Bulgar pilotu Edirne'ye bomba atıyor.

Resim 3: Rus pilotlarından T. N. Efimov'un uçakla Edirne'yi bombaladıktan sonra çekilmiş fotoğrafı.

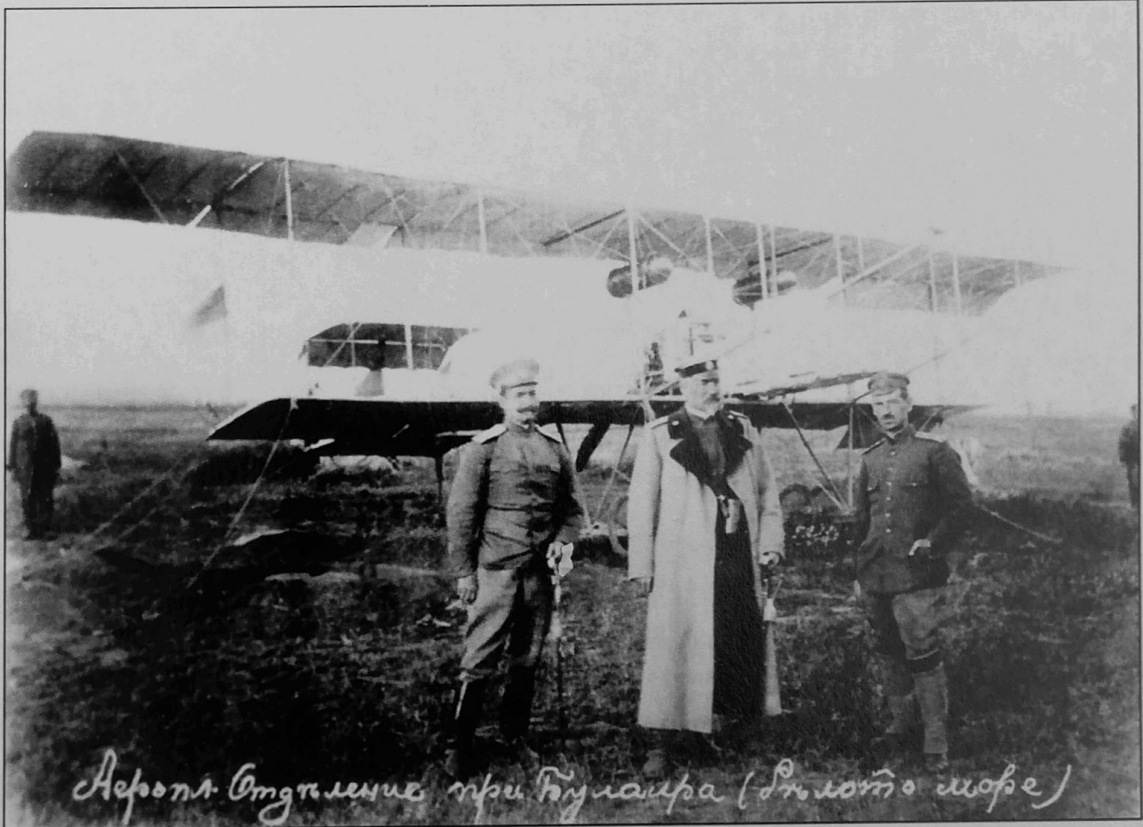
Resim-4: Balkan Savaşı'na katılmış Bulgar havacısı S. P. Çerkezov.

Resim 5: İstihbarat uçağındaki (forman Hf. 20) uçuş öncesi hazırlık yapan Rus havacılar.

Resim 6: Birinci uçak mangasının komutanı teğmen Simeon Petrov.

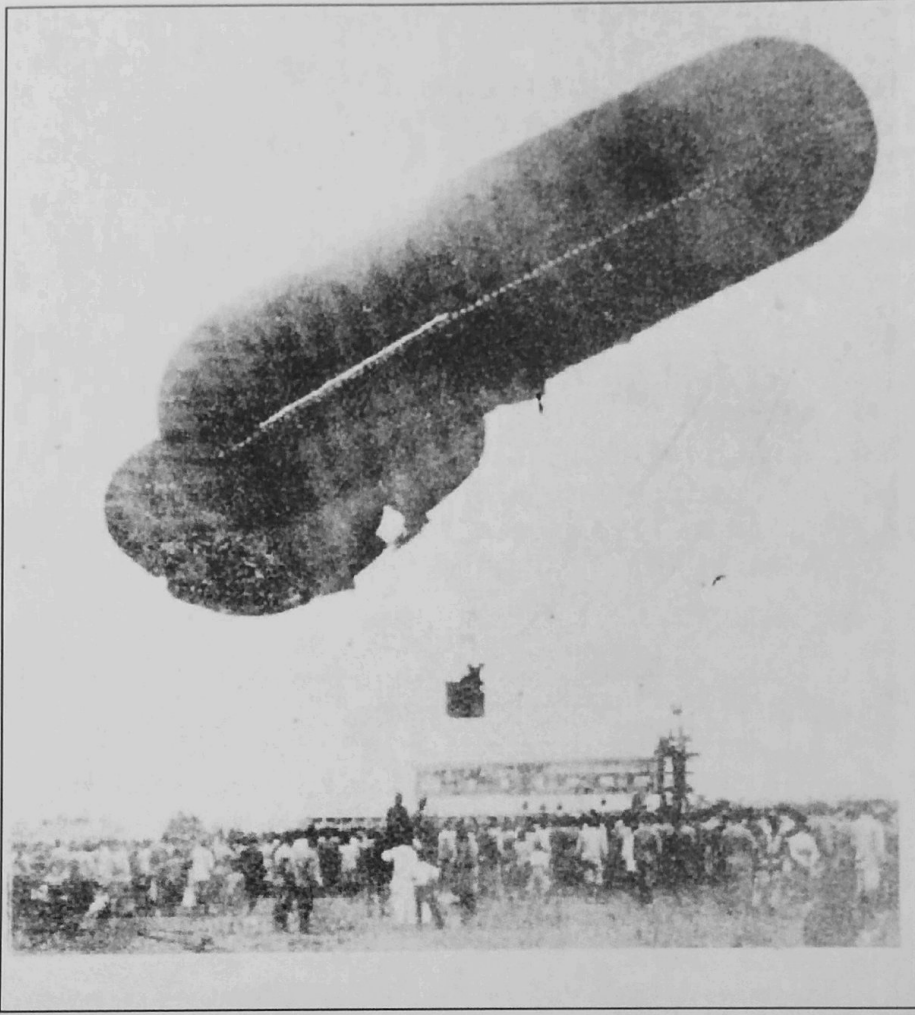

Resim 7: Bolayır yakınlarındaki Bulgar uçak mangası. (Ege Denizi).

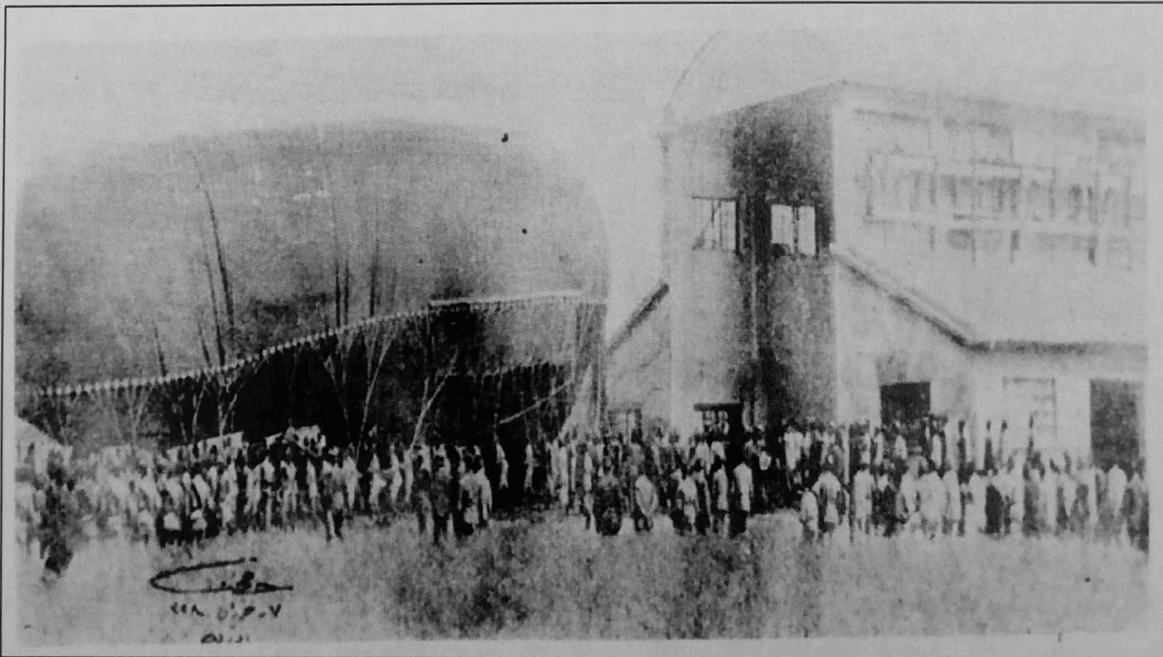
Българскиятъ змѣйковъ балонъ дѣйствиующъ на изтокъ
отъ Одринъ (за наблюдение).
Balon bulgare à l'est d'Adrianople.

Resim 8: Edirne'nin doğusunu gözetlemek için kullanılan Bulgar istihbarat balonu.

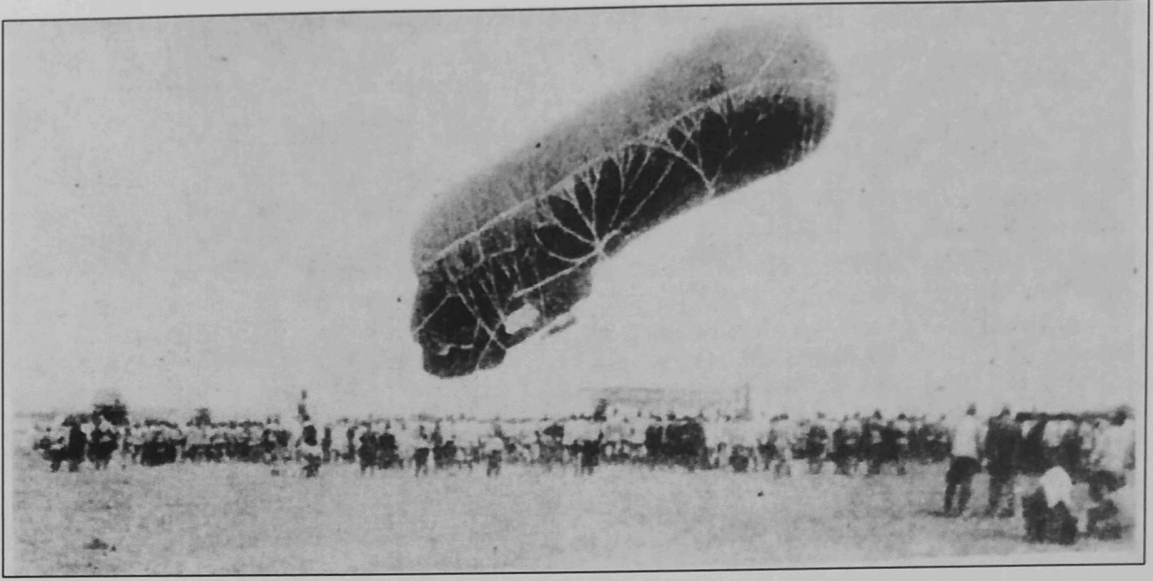

Resim 11: Edirne’de uçurulan bağılı tarassut balonumuz.

Resim-12: Edirne’de uçurulan bağılı tarassut balonumuz.

BİRİNCİ BALKAN HARBİNDE EDİRNE SEMALARINDA BULGAR TAYYARE VE BALONLARI

Resim 13: Edirne’de uçurulan bağılı tarassut balonumuz.